

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-14>

УДК 339.7-044.372:339.9(100)

Король Марина Михайлівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4031-0858>

Петрусь Діана Іванівна

студентка,
Ужгородський національний університет

Лапа Ігор Володимирович

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет

Maryna Korol, Diana Petrus, Ihor Lapa

Uzhhorod National University

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ
НА СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ****RESEARCH OF THE IMPACT OF GLOBAL CRISES
ON THE WORLD ECONOMY**

Анотація. Досліджено причини та наслідки впливу світових фінансових криз на соціально-економічний розвиток країн. Проведено аналіз основних причин фінансових криз та їх наслідків таких як: дерегулювання фінансового сектора, втрата можливостей для працевлаштування, зниження попиту на імпорт, платіжний дисбаланс та скорочення інвестицій. Оцінено динаміку рівня безробіття та темпів інфляції, індексу злиденності у світі, динаміку зростання реального ВВП у світі, рівня дефіциту держбюджетів та державного боргу США протягом 2000–2022 років. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу з'ясовано, як впливають темпи зростання реального ВВП у світі (показник, що характеризує кризи та рецесії) на формування дефіциту державного бюджету країн світу.

Ключові слова: фінансова криза, державний бюджет, криза, державний борг, світова економіка.

Summary. The study of the global financial crisis and trends in the global economic recovery remains an extremely urgent task against the backdrop of the events that followed the global financial crisis of 2008–2009 and the crisis associated with the COVID-19 pandemic. Analyzing the actions of governments and international organizations during the crisis helps to determine which measures were successful and which can be applied to improve financial and economic policy. The global economy is increasingly interconnected, and events in one country can have a global impact. Understanding trends in the global economy is important for global decisions and cooperation between countries. Modern financial instruments and markets are becoming increasingly complex and innovative. Research on financial crises helps to understand the risks associated with these instruments and how their implementation may affect financial stability. The study of the global financial crisis and global economic recovery trends is an urgent task because of their impact on the current economic reality and future opportunities for sustainable economic development. The article examines the current causes and consequences of the impact of global financial crises on the socio-economic development of countries. The main causes of financial crises and their consequences, such as deregulation of the financial sector, loss of employment opportunities, reduced demand for imports, balance of payments imbalance and reduced investment, are analyzed. The dynamics of unemployment and inflation rates, the world poverty index, the dynamics of real GDP growth in the world, the level of budget deficits and the US public debt in 2000–2022 are estimated. An approach to studying the dependence of the state budget deficit on the growth rate of real GDP using correlation and regression analysis is proposed. The results obtained can be used to understand the mechanisms of the impact of global crises on the global economy, and also provide practical implications for the development of management strategies aimed at ensuring a sustainable economic response and recovery under conditions of uncertainty.

Keywords: financial crisis, state budget, crisis, government debt, global economy.

Постановка проблеми. Дослідження світових фінансових криз та тенденцій відновлення світової економіки залишається надзвичайно актуальним завданням на тлі подій, які відбулися після світової фінансової кризи 2008–2009 рр. і кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19. Аналіз дій урядів та міжнародних організацій в умовах кризи допомагає визначити, які заходи були успішними та які можливі для застосування з метою покращення фінансово-економічної політики. Світові кризи несуть суттєві наслідки для глобальної економіки, формуючи нові виклики та впливаючи на розвиток країн та регіонів. Зростання глобальних проблем стає об'єктом серйозного дослідження з метою розуміння масштабів та механізмів впливу світових криз на світову економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з причинами та наслідками світових фінансових криз, особливостями формування та управління державним боргом відображені у дослідженнях таких науковців: Кузнецов О. [1], Лазня А. [2], Мочерний С.В. [4], Кукіна Н.В. [5], Вахненко Т.П. [6].

Дослідження світової фінансової кризи та тенденцій відновлення світової економіки є актуальним завданням через їхній вплив на сучасну економічну дійсність і майбутні можливості для стійкого економічного розвитку.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу впливу світових криз на світову економіку та наслідків цього впливу. У статті детально розглядаються різного роду економічні показники та їх зміни у період фінансових криз, а саме динаміка темпів зростання ВВП, дефіцит держбюджетів країн світу та зміни реального ВВП. Також досліджено основні аспекти формування державного боргу та управління його складовими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова криза приносить багато труднощів для

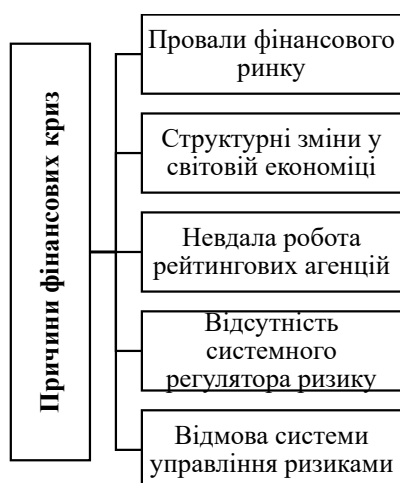

Рисунок 1 – Основні причини фінансових криз

Джерело: складено авторами на основі [1]

країн, оскільки вона негативно впливає на їхню економіку та на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Це може призвести до суттєвого фінансового спаду країн та частково зупинити їхній прогрес. Світ був свідком різних фінансових криз протягом останніх 100 років і досі криза залишається проблемою, що потребує неординарного вирішення. Фахівці в галузі фінансової справи далеко не завжди в змозі запобігти настанню фінансової кризи або істотно вплинути на запобігання її руйнівним діям. Причини фінансових криз можуть бути такими (рис. 1).

Розглянемо детальніше ці причини:

– провали фінансового ринку. Це явище є причиною наближення фінансової кризи. Часто інвестори розглядають ірраціональні терміни замість фундаментальних термінів для торгівлі на цих ринках. Це призводить до різкого зростання та зниження цін на активи, що призводить до нестабільності всього ринку;

– структурні зміни у світовій економіці. Глобальні дисбаланси призводять до нестійкої структури, що сприяє фінансовій кризі. Деякі країни, такі як США та Великобританія, щороку відчувають великий дефіцит сальдо зовнішньої торгівлі, тоді як інші, такі як Німеччина, Китай та Японія, мають великий профіцит. Ці дисбаланси між економіками утворюють фінансові збої;

– невдала робота рейтингових агенцій. Деякі агентства не виконали свою роботу відповідно до стандартів і надали рейтинги AAA низькоякісним цінним паперам, забезпеченим іпотекою. Рейтингові агентства стають некомпетентними у своїх обов'язках через неефективне регулювання, недосконалу економічну модель та конфлікт інтересів;

– відсутність системного регулятора ризику. Ще однією важливою причиною є відсутність будь-якого регулятора ризиків, який має юрисдикцію над системно значущими фінансовими інститутами. ФРС, яка виконує роль системного регулятора, не має повноважень щодо нагляду за хедж-фондами, небанківськими дилерами деривативів, інвестиційними банками тощо;

– відмова системи управління ризиками. Багато фірм проводять окремий аналіз ринкового та кредитного ризиків. Однак ця система зазнає невдачі у випадку інструментів складної структури, де ризик не можна відрізнити.

Необхідно відзначити, що цей перелік причин фінансових криз не є вичерпним, оскільки кожна конкретна фінансова криза має свої причини і передумови, які найбільше вплинули на появу та розвиток кризи.

Розглянемо наслідки фінансових криз (рис. 2).

Закцентуємо увагу більш детально на наслідках, які вказані на рис. 2:

– дерегулювання фінансового сектора. Фінансова криза негативно впливає на функціонування

фінансових інститутів країни. Банки під час кризи банкрутують і не в змозі здійснювати виплати деяким вкладникам та кредиторам;

– втрата можливостей для працевлаштування. Промисловість та торгівля сильно страждають через виникнення фінансової кризи в економіці. Криза призводить до повної зупинки ділової активності. Існує нестача коштів, через яку бізнес не може продовжувати свою діяльність. Внаслідок цього, дуже велика кількість людей під час кризи можуть втратити роботу;

– зниження попиту на імпорт. Країна, що зіткнулася із фінансовою кризою, бачить значне зниження вартості свого імпорту. Людям не вистачає коштів, через що вони схильні обмежувати свій попит. Бізнес також імпортує менше товарів, оскільки йому не вистачає оборотних коштів, і в цілому знижується попит на імпорتنі товари;

– платіжний дисбаланс. Фінансова криза призводить платіжний баланс країни у несприятливе становище. Це свідчить про незбалансованість рахунків, оскільки країни не можуть погасити свої борги. Державні доходи різко падають у цей час, у результаті вони неспроможні здійснити в повному обсязі свої витрати і погасити свої борги;

– скорочення інвестицій. Рівень інвестицій різко падає у міру виникнення фінансової кризи економіки. Інвестор втрачає довіру до ринку та намагається в паніці ліквідувати свої активи. Внаслідок частого виведення суми одночасно інвесторами, руйнуються різні фінансові інститути та фондовий ринок країни.

Узагальнюючи наведену інформацію, можна зробити висновок, що перелічені вище причини фінансових криз, як правило, багатьом фахівцям відомі, але виявляються лише за фактом виникнення тієї чи іншої кризи, і з малою ймовірністю прогнозуються, а наслідки мають різний рівень негативного впливу на економіку та її структурні елементи. І головна проблема полягає в тому, що кожна фінансова криза має свою власну, основну причину, що суттєво ускладнює прогнозування з цього питання, але потребує ефективного управління фінансовими кризами, що спирається насамперед на регуляторні можливості держави та професіоналізм фінансових управлінців.

Фінансові кризи настають з суб'єктивних та об'єктивних причин, а також їхнє зародження визначається природою соціально-економічного розвитку суспільства. Об'єктивні причини, що лежать в основі виникнення криз, визначаються циклічними потребами модернізації та реструктуризації, а суб'єктивні причини відображають помилки в управлінні, що залежать від рівня освіти та професійних знань людей. Також існують і природні причини, пов'язані зі зміною клімату, ураганами, землетрусами, повеннями, пожежами.

Рисунок 2 – Основні наслідки фінансових криз

Джерело: складено авторами на основі [2]

Зміни, що відбуваються в соціально-економічному розвитку суспільства після фінансової кризи, можуть мати довгостроковий або короткостроковий характер, бути якісними чи кількісними, які містять у собі як зворотні наслідки, так і незворотні. Наслідки, які може нести в собі фінансова криза, залежать не тільки від її природи та характеру розгортання, а й від ефективності антикризового управління [2].

Світова фінансова криза 2008–2009 рр. вплинула на соціально-економічний розвиток суспільства більшості країн, зокрема на зниження реальних доходів населення і призвело до стримування економічного зростання. Також значно знизився добробут населення, у зв'язку зі зменшенням можливостей поточного споживання, інвестування та створення заощаджень населення, знеціненням фінансового капіталу та девальвацією національних валют.

Інфляція та безробіття – основні показники соціально-економічного розвитку країни, які часто взаємодіють між собою та впливають на різні аспекти економіки та суспільства. На основі цих показників розраховують індекс злиденності – статистичний показник, який характеризує сумарну величину показників індексу безробіття та індексу інфляції.

На рис. 3 наведена динаміка рівня безробіття та темпів інфляції у світі протягом 2000–2022 рр.

На рисунку помітне зростання інфляції в період фінансової кризи 2008–2009 рр. до 8,9%, що є досить високим показником у світовому масштабі. Рівень безробіття також зріс в 2009 р. з 5,9% до 6,3%, що свідчить про погіршення умов економічної діяльності внаслідок світової фінансової кризи. В період кризи, пов'язаної з пандемією

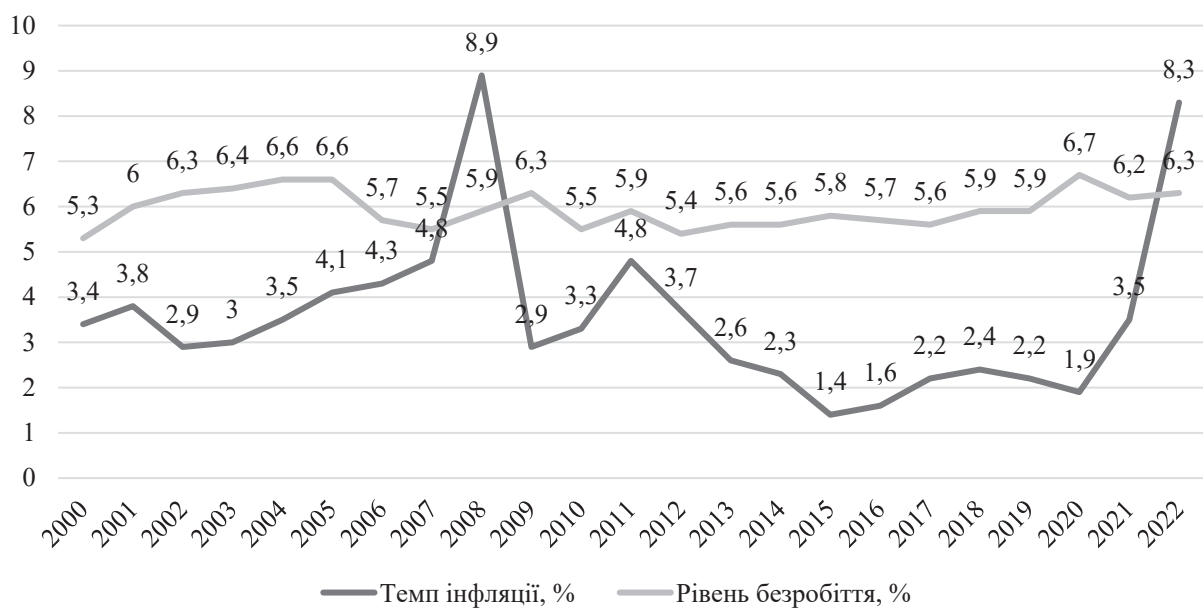

Рисунок 3 – Динаміка рівня безробіття та темпів інфляції у світі протягом 2000–2022 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

мією COVID-19, темп інфляції, навпаки, знизився в 2020 р. до 1,9%, але все ж таки зріс рівень безробіття. Для повної оцінки соціально-економічного стану в країнах світу наведемо індекс злиденності в світовій економіці (рис. 4).

Можна стверджувати, що в 2008 р., коли фінансова криза тільки починалась, індекс злиденності був максимальним, і досяг 14,8% через суттєве підвищення темпів інфляції. В 2009 р., в розпал кризи, цей показник знизився до 9,2%, оскільки знизився сукупний попит, а разом з ним – темп зростання цін. В подальшому спостерігалось

зниження індексу злиденності в 2015 р. до рівня 7,2%, але після початку пандемії COVID-19 у світі почав зростати індекс злиденності, це сталося після 2020 р., оскільки мав місце відкладений попит на товари та послуги у світі, в 2020 р. він тимчасово знизився через очікування суттєвої фінансової кризи.

Незважаючи на негативні наслідки, позитивні наслідки фінансової кризи та вплив на соціально-економічний розвиток країни може бути не тільки негативним, але й позитивним. Узагальнивши основні позитивні та негативні наслідки впливу

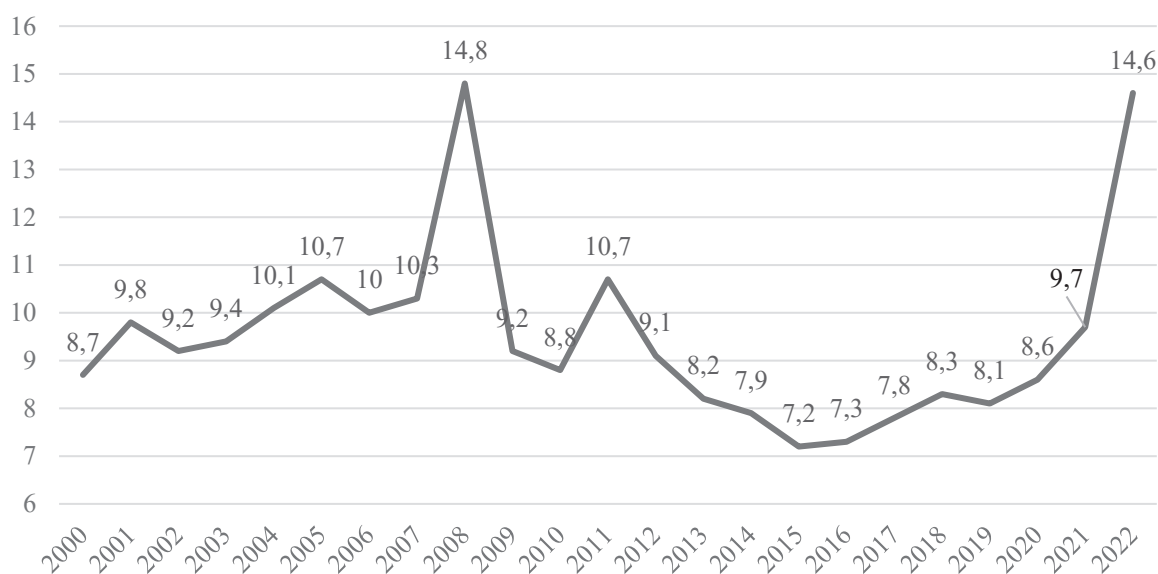

Рисунок 4 – Динаміка індексу злиденності у світі протягом 2000–2022 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

фінансової кризи на соціально-економічний розвиток, зобразимо їх на рис. 5.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг. Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призводять до формування і значного зростання державного боргу.

З одного боку, під час нестачі власних фінансових ресурсів для покриття дефіциту бюджету, фінансування масштабних проектів та виконання боргових зобов'язань ефективно використання залучених ресурсів стає чинником економічного зростання. З іншого – великі розміри державного боргу збільшують витрати на його обслуговування, що в свою чергу може порушити макроекономічну стабільність та призвести до фінансової кризи.

Економічний енциклопедичний словник визначає державний борг як загальну суму заборгованості держави внутрішнім та зовнішнім кредиторам внаслідок непогашення власних боргових зобов'язань та невиконання за ними відсотків, а також сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету [4].

Традиційно державний борг виникає внаслідок фінансування дефіциту бюджету для сучасних видатків, при капітальному розвитку, що в майбутньому сприятиме економічному зростанню. Питання державного боргу тісно пов'язано з питанням державного кредиту.

Державний кредит – сукупність економічних відносин, що виникає між державою та фізичними або юридичними особами з приводу мобілізації додаткових фінансових ресурсів на кредитній основі, тобто на умовах поверненості, строковості та платності. Тобто, держава забезпечує себе позиковими грошовими коштами для виконання власних функцій та завдань. В таких економічних відносинах держава може виступати як позичальник, кредитор або гарант [5].

Держава у кредитних відносинах переважно виступає як позичальник, кредиторами можуть виступати громадяни, банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, підприємства, уряди іноземних держав, міжнародні фінансово-кредитні організації тощо.

За період 2000–2022 рр. чітко можна виділити періоди фінансових криз: протягом 2009 р. (світова фінансова криза, яка почалася в 2008 р.), та в 2020 р. (так звана «коронакриза», викликана спалахом пандемії COVID-19). На рис. 6 наведена динаміка темпів зростання реального ВВП у світі.

Можна стверджувати, що перед кризами відбувалося незначне зниження темпів зростання реального ВВП: 2,1% зростання в 2008 р. та 2,6% в 2019 р., хоча до цього темпи зростання були вищими,

Рисунок 5 – Позитивні та негативні наслідки впливу фінансової кризи на соціально-економічний розвиток

Джерело: складено авторами на основі [3]

ніж 3%. Це свідчить про те, що фінансові кризи в XXI ст. не починалися раптово, їм передували певні сповільнення зростання економіки. Разом з тим, завдяки вдалій політиці найбільших країн з ліквідації негативних наслідків криз, вдалося у світовому масштабі відновити зростання та повернути докризові показники досить швидко. В 2010 р. світовий темп зростання реального ВВП склав 4,5%, а в 2021 р. – 6%. Примітно, що на світову економіку більше вплинула «коронакриза» в 2020 р., аніж світова фінансова криза 2008–2009 рр. Це було пов'язано з тим, що декілька важливих галузей (туризм, сфера послуг, авіаперельоти тощо) стали тимчасово недоступними в багатьох країнах світу, в той час, як в 2008–2009 рр. найбільше постраждала галузь будівництва, зазнало краху іпотечне кредитування.

Відповідно, під час криз суттєво збільшувався обсяг запозичень урядами країн, задля того, щоб наповнити бюджет та профінансувати основні видатки, оскільки під час фінансових криз знижувалась спроможність наповнення бюджету в повному обсязі через падіння економічної активності та зниження обсягів сплачених податків до бюджету. Підтвердженням цього є суттєве зростання дефіциту держбюджетів країн світу протягом 2009–2010 рр. для стабілізації бюджету, забезпечення можливості здійснення всіх видатків (рис. 7).

Можна відзначити, що світова фінансова криза 2008–2009 рр. негативно вплинула на наповнення бюджетів країн світу, а також вона стала причиною зростання бюджетних видатків задля ліквіда-

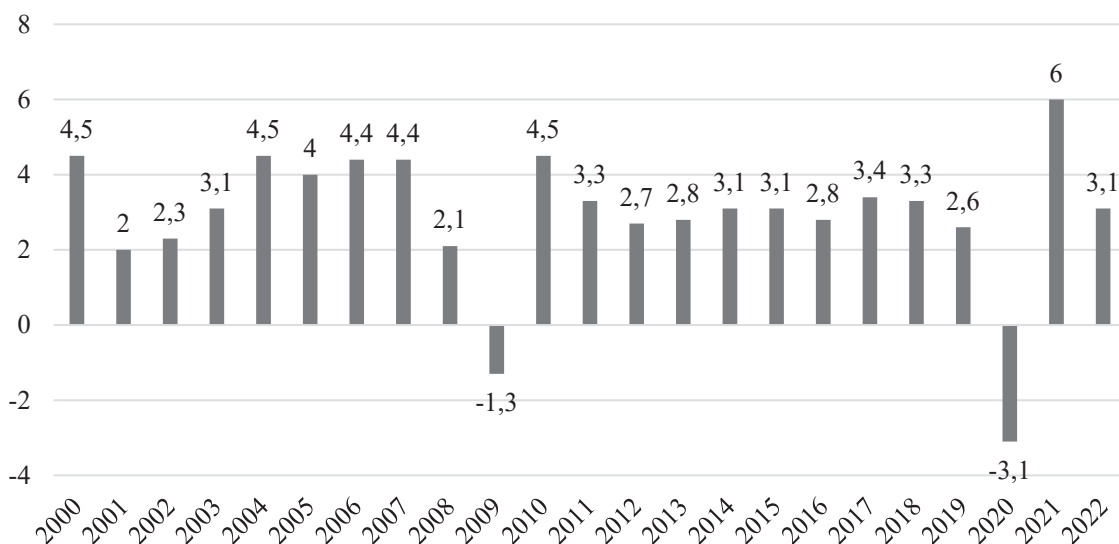

Рисунок 6 – Динаміка темпів зростання реального ВВП у світі протягом 2000–2022 рр., % до попереднього року

Джерело: складено авторами на основі [3]

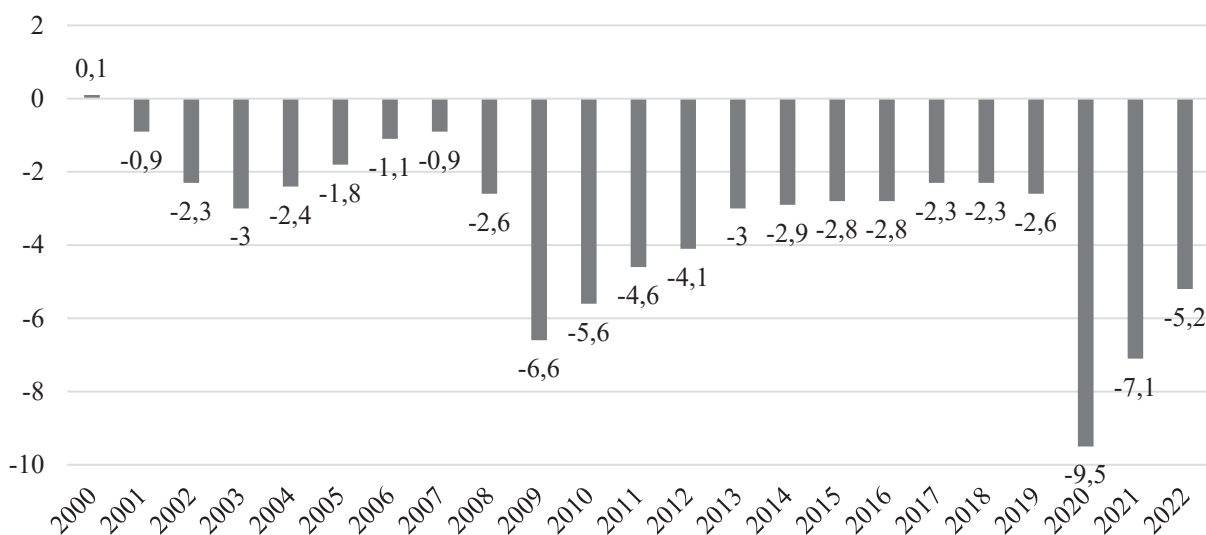

Рисунок 7 – Динаміка дефіциту держбюджетів країн світу протягом 2000–2022 рр., % ВВП

Джерело: складено авторами на основі [3]

ції негативних наслідків. Протягом 2009–2012 рр. бюджет країн світу був дефіцитним, що спричинило збільшення обсягів запозичень. Пандемія COVID-19 та фінансова криза, пов'язана з нею, спричинили збільшення обсягів запозичень задля ліквідації наслідків втрати роботи великої кількості працівників, для закупівлі вакцин проти коронавірусу, і протягом 2020–2022 рр. бюджети країн світу мали суттєвий дефіцит.

Проаналізуємо на прикладі найбільшої економіки в світі (США), як змінювався розмір державного боргу країни до ВВП в періоди криз, оскільки збільшення дефіцитів державного бюджету призводило до збільшення рівня державного боргу (рис. 8).

Можна стверджувати, що після початку світової фінансової кризи 2008–2009 рр. державний борг США почав стрімко зростати. В 2007 р. державний борг становив 55,7% ВВП, а в 2012 р. перевищував 93% ВВП. В 2019 р. цей показник досяг позначки 100% ВВП, а внаслідок фінансової кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19, він зріс до 126,2% ВВП. Це свідчить про намагання уряду США компенсувати нестачу бюджетних ресурсів різними запозиченнями, але разом з цим це свідчить про незважену фіскальну політику, намагання за рахунок боргів вирішити певні поточні проблеми в економіці. Фінансова криза 2008–2009 рр. розпочала етап нарощення запо-

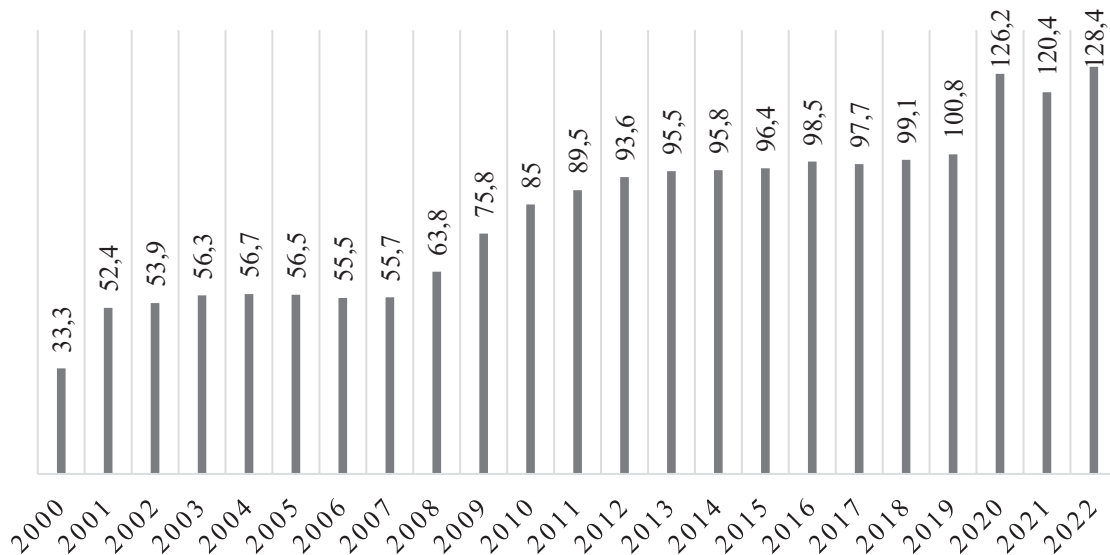

Рисунок 8 – Динаміка рівня державного боргу США до ВВП протягом 2000–2022 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

зичень урядами провідних країн світу, оскільки це дозволяло швидко відновитися після кризи та почати фінансово-економічну експансію.

З'ясуємо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, як впливає темп зростання реального ВВП у світі (показник, що характеризує кризи та рецесії) на формування дефіциту державного бюджету країн світу (наслідок криз) (рис. 9).

Рівняння регресії має вигляд: $y = 0,6033x - 5,0905$, де x – це темп зростання реального ВВП у світі, % до попереднього року, y – дефіцит державного бюджету країн світу, % ВВП. Тобто, зі збільшенням темпу зростання реального ВВП світу на 1%, дефіцит бюджету країн світу зростає в серед-

ньому на 0,6033%. При нульовому темпі зростання ВВП країн світу, дефіцит бюджету складатиме 5,09%. Коефіцієнт детермінації моделі дорівнює 0,2605, що свідчить про те, що дефіцит державного бюджету країн світу залежить від темпу зростання реального ВВП у світі на 26,05%, решта 73,95% – сила впливу інших факторів. Можна стверджувати, що при сповільненні темпів зростання ВВП у світі зазвичай зростає дефіцит бюджету країн, що є природнім, оскільки уряди намагаються продовжити періоди зростання економіки, нівелюючи наслідки фінансових криз.

Для зменшення ризиків, пов'язаних з умовними зобов'язаннями уряду, велике значення має

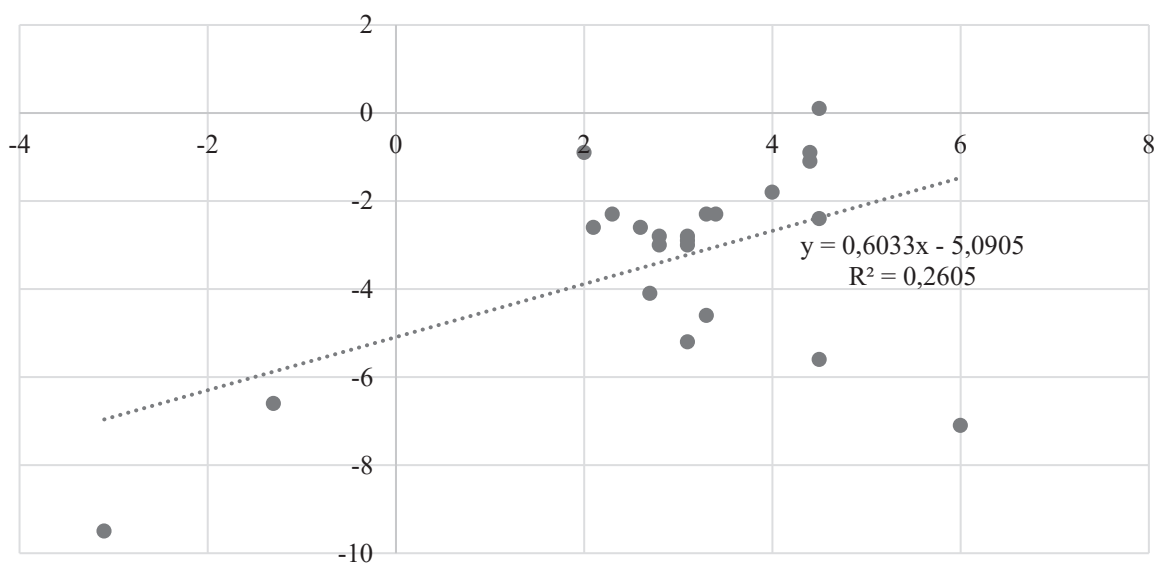

Рисунок 9 – Рівняння регресії залежності дефіциту державного бюджету країн світу від темпу зростання реального ВВП у світі

Джерело: складено авторами

дієва інституційна структура, яка може запобігти несанкціонованому зростанню цих ризиків.

Міжнародні фінансові організації рекомендують країнам з низьким і середнім рівнями доходів централізувати функції моніторингу, управління та контролю за умовними зобов'язаннями уряду в міністерстві фінансів. Макрофінансовий департамент міністерства фінансів має бути відповідальним за моніторинг різних видів умовних зобов'язань уряду та оцінку їхніх фіскальних ризиків. Застосування єдиного підходу до збирання та аналізу інформації, що стосується утворення та виконання умовних зобов'язань, сприятиме підвищенню ефективності управління ними та зменшенню їхніх фіскальних ризиків.

В деяких країнах, таких як Нова Зеландія, Словенія, Швеція, Колумбія, Марокко, управління умовними зобов'язаннями належить до функцій національних боргових агенцій. У Ірландії, Польщі та Португалії існують боргові агенції, але управління умовними зобов'язаннями віднесено до відповідних підрозділів казначейства або міністерства фінансів.

Як вважає Т.П. Вахненко, «для становлення виваженої системи регулювання зовнішніх заборгованостей (у тому числі приватних) у період після-кризового відновлення економіки і повернення вітчизняних позичальників на міжнародний ринок капіталів необхідно враховувати уроки міжнарод-

ного досвіду та усвідомлювати власні помилки, допущені у 2005–2008 роках у макроекономічній політиці країн світу» [6].

Висновки. Вплив світових фінансових криз на соціально-економічний розвиток країни є важливою проблемою, оскільки фінансові кризи можуть чинити суттєвий вплив та спричинити важкі наслідки для різних аспектів економіки та суспільства. Позитивними наслідками фінансових криз є структурні реформи в країнах, поява нових можливостей в економіці країни, реорганізація фінансового сектору, а негативними наслідками є зниження ВВП, втрата значного капіталу, збільшення державного боргу та скорочення інвестицій, збільшення рівня безробіття та бідності.

Збільшення обсягів державного боргу в країнах світу дало можливість подолати фінансову кризу, яка спочатку вразила світ у 2008–2009 рр., а пізніше, в 2020 р. під час коронакризи. Однак існує загроза суттєвого збільшення видатків країн на обслуговування державного боргу. Це може призвести до скорочення видатків на соціальні програми, інфраструктурні проекти і розвиток нових технологій.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу вдалося встановити значний рівень впливу темпів зростання ВВП у світі та Україні на формування державного дефіциту та, відповідно, державного боргу, що демонструє як позитивні, так і негативні наслідки фінансових криз на практиці.

Список використаних джерел:

1. Кузнецов О. Генеза фінансових криз. *Вісник Національного банку України*. 2010. № 11. С. 30–33.
2. Лазня А. Фінансова криза: причини виникнення та вплив на світову економіку. *Світ фінансів*. 2012. № 2. С. 54–62.
3. The World Bank : official web-site. URL: <https://www.worldbank.org/en/home> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник. Львів : Світ, 2005. Т-1. 611 с.
5. Кукіна Н.В., Захарченко О.Г. Державний борг як фактор ризику безпеки України: макроекономічний огляд. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 3. С. 116–122.
6. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 14–28.

References:

1. Kuznetsov O. (2010) Heneza finansovykh kryz [Genesis of financial crises]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 11, pp. 30–33. (in Ukrainian)
2. Laznya A. (2012) Finansova kryza: prychny vynyknennia ta vplyv na svitovu ekonomiku [Financial crisis: causes and impact on the world economy]. *World of Finance*, no. 2, pp. 54–62. (in Ukrainian)
3. The World Bank: official web-site. Available at: <https://www.worldbank.org/en/home> (accessed 10 October 2023).
4. Mochernyi S.V. (2005) Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic encyclopedic dictionary]. Lviv: Svit, T-1, 611 p. (in Ukrainian)
5. Kukina N.V., Zakharchenko O.G. (2013) Derzhavnyi borh yak faktor ryzyku bezpeky Ukrainy: makroekonomichnyi ohliad [Public debt as a risk factor for Ukraine's security: a macroeconomic review]. *Collection of scientific works of Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, no. 3, pp. 116–122. (in Ukrainian)
6. Vakhnenko T.P. (2009) Osoblyvosti formuvannia derzhavnoho borhu ta upravlinnia yoho skladovymy v period finansovoi kryzy [Peculiarities of the formation of public debt and management of its components during the financial crisis]. *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 14–28. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 17.11.2023